

Dekade: osemdeseta 1980–1989. Celje, avtorji prispevkov: Bojana Aristovnik, Borut Batagelj, Bojan Himmelreich, Sonja Jazbec, Jože Kranjec, Vesna Sirk, Hedvika Zdovc, Aleksander Žižek, urednika: Borut Batagelj, Jože Kranjec, Zgodovinski arhiv Celje, 2016, 110 strani

V letu 2016 je Zgodovinski arhiv Celje (ZAC) med drugim izdal tudi katalog k razstavi *Dekade: osemdeseta 1980–1989. Celje*. Razstava je bila na ogled v galeriji ZAC od januarja do konca junija 2017.

S serijo razstav *Dekade* je ZAC sicer začel že leta 2015 z devetdesetimi, projekt pa bomo zaključili v 50. letih preteklega stoletja, ko je bil arhiv ustanovljen.

Katalog je razdeljen na več poglavij, ki obsegajo vsa pomembnejša področja človekovega življenja in delovanja. Avtorji kataloga in razstave so arhivisti ZAC, ki so pripravili prispevke s področij, s katerimi se ukvarjajo pri svojem delu. Tako se je Hedvika Zdovc na področju uprave posvetila delovanju organov občine, nato pa podala še nekatere zanimive podatke za to obdobje (ponovno uvajanje občinskega samoprispevka, povečanje števila stavk delavcev, volitve delegatov v občinsko skupščino, podkrepljene z žaljivkami in drugimi komentarji na račun kandidatov in vloge Zveze komunistov). Sonja Jazbec je opisala področje pravosodja v osemdesetih, ko so poglobitni del nalog opravljala temeljna tožilstva in temeljna sodišča. Kazenski oddelek slednjega je leta 1988 zaznal popolnoma novo obliko kaznivega dejanja, in sicer povzročitev stečaja. Na splošno je bilo kriminalitete vedno več, kazal pa se je tudi slab odnos do družbene in zasebne lastnine (npr. delavci so kradli orodja, pisarniški material ipd.). V porastu je bila tudi gospodarska kriminaliteta (zloraba položaja, poneverbe, neupravičene uporabe ...). Povečalo se je število kaznivih dejanj na področju delovnih nesreč, kjer delavci v zasebnem sektorju niso bili prijavljeni, kaj šele zavarovani, na drugi strani pa se je zaradi preventivnih akcij v šolah in vrtcih zmanjšalo število prometnih nesreč, v katerih so bili udeleženi otroci. Bojan Himmelreich opisuje delovanje družbenopolitičnih organizacij, ki so kljub vsemu skušale ohraniti tradicijo čaščenja lika in dela pokojnega predsednika Tita. Tako se je nadaljevala štafeta mladosti, pionirčki so še vedno prisegali, vozil je vlak bratstva in enotnosti, mladinske delovne organizacije so gradile ceste, urejale parke itd. Kljub vsemu v drugi polovici osemdesetih razumevanja za družbenopolitične organizacije ni bilo več veliko. Z izdajo Zakona o političnem združevanju leta 1989 so bile družbenopolitične organizacije ukinjene. Gospodarsko področje, potrošništvo in ekologijo opisuje Jože Kranjec, sourednik kataloga. Piše, da se je gospodarski položaj v osemdesetih samo še slabšal. Energetski viri so se dražili, manjkalo je surovin za delo, državo je pestila velika inflacija, vedno bolj se je zadolževala v tujini, dolgovi pa ni bila sposobna vračati. Kriza je na gospodarskem področju najbolj prizadela industrijo. Na udaru so bile predvsem Cinkarna, Aero, Metka, Železarna Štore, Topper, Zlatarna Celje in Lesnoindustrijski kombinat (LIK) Savinja. Nezadovoljstvo delavcev se je med drugim kazalo v vse številčnejših stavkah oz. prekinitvah dela. Leta 1984 jih je bilo na Celjskem kar 17. Tudi trgovina je čutila posledice gospodarske krize. Predvsem je primanjkovalo osnovnih življenjskih potrebščin, kot so pralni prašek, kava, sladkor, moka itd. Tudi uvoz t. i. luksuznega blaga (južno sadje, kozmetika, tuje alkoholne pijače, cigarete itd.) je bil omejen, zato so državljani omenjene izdelke nabavljali v tujini in jih v izogib plačilu carine tihotapili čez mejo. V Celju so sicer leta 1987 v Hotelu Merx odprli prvo brezcarinsko prodajalno, a je bila odprta samo za tujce in zdomce z veljavnimi potnimi listi. V osemdesetih je bila omejena tudi vožnja z avtomobili. Uveden je bil sistem »par-nepar«, ki se je nanašal na zadnjo številko registrske tablice. Država je uvedla tudi bone za gorivo, s katerimi je bilo mogoče mesečno pla-

čati le omejeno količino goriva. Kranjec v nadaljevanju opisuje ekološki vidik Celja. Onesnaženost zraka, vode in zemlje je bilo dejstvo in leta 1985 so v Celju ustanovili Društvo za varstvo okolja. Med največjimi onesnaževalci so bila industrijska podjetja, kot so EMO, Cinkarna, Železarna Štore, Aero in Libela. Da bi zmanjšala onesnaženje, je celjska industrija začela uporabljati zemeljski plin, zgrajenih je bilo več industrijskih čistilnih naprav, izboljšalo se je tudi kanalizacijsko omrežje. Kot dober primer ohranjanja in varovanja narave je leta 1989 ŠRC Golovec organiziral Bio sejem, ki je bil prvi takšen sejem ne le v Sloveniji, ampak tudi v Jugoslaviji. Vesna Sirk je na področju vzgoje in izobraževanja predstavila predvsem usmerjeno izobraževanje v srednjih šolah in z njim povezano ukinitvev gimnazij, področje osnovnega šolstva pa zaznamuje uvedba celodnevni osnovnih šol kot poskus zblíževanja učenca, učitelja in zunanje okolja. V nadaljevanju piše o intenzivni gradnji novih in obnavljanju starih »vzgojno-izobraževalnih« objektov. Kot zanimivost je predstavila Srednjo tehniško šolo Celje, ki je leta 1984 postala največji izobraževalni center v Sloveniji, leta 1985 pa je dobila častni naziv Srednja tehniška šola maršala Tita. Po Titu se je namreč lahko imenovala le ena šola v republiki. Naslednje poglavje se nanaša na zdravstvo v Celju, ki ga opisuje Bojana Aristovnik. Osemdeseta so ga zaznamovala z reorganizacijo zdravstvene službe, izgradnjo sodobne bolnišnice in ustanovitvijo Službe nujne medicinske pomoči. Na področju kulture se je dogajalo marsikaj in poskrbljeno je bilo za vse vrste okusov, piše Bojan Himmlerich. Od zborovskega petja in prireditev, kot je Lojtrca domačih v Hali Golovec do koncertov različnih skupin (Pankrti, Kladio, konj in voda ...). V prodajalnah se je prodajala glasba na vinilnih ploščah in avdiokasetah. Novost so bile videokasete, ki so si jih ljudje zaradi visokih cen najraje izposojali v takrat izredno priljubljenih videotekah. V Celju so predvajali filme v treh kinematografih, in sicer Unionu (Celjski dom), Metropolu in Kinu Dom. V osemdesetih je Celje redno gostilo Teden domačega filma, omeniti pa je treba tudi veliko obnovo Mestnega parka v okviru projekta Hortikultura 80. Šport v tej dekadi ne razočara. Kot piše Borut Batagelj, sourednik kataloga, je bilo Celje v osemdesetih letih prejšnjega stoletja v vseh ozirih športno mesto. Posebej je treba omeniti Atletski klub Kladivar, katerega člana Rok Kopitar (1980, tek na 400 m z ovirami: 49.11 s) in Stane Rozman (1983, tek na 10 km: 28:32.86) sta še dandanes državna rekorderja. Leta 1981 so v Hali Golovec odprli pokriti plavalni bazen in pozneje dvorano za tenis. V Celju so množično gojili tudi planinstvo in alpinizem, kjer sta v osemdesetih opazni predvsem celjski odpravi v Himalajo. Zadnje poglavje kataloga opisuje Zgodovinski arhiv Celje v t. i. mračni dekadi, kot jo poimenuje avtor poglavja, Aleksander Žižek. To je bilo obdobje neuspešnega iskanja dolgoročne prostorske rešitve tako za arhivsko gradivo kot zaposlene. Arhiv je takrat deloval v stavbi Prothasijevega dvorca v izredno slabih razmerah. Skladišče je bilo majhno, vlažno in zapolnjeno, tako da je bilo prevzemanje novega arhivskega gradiva nemogoče. Želje po novi stavbi so bile velike, a na žalost neuresničljive. Tudi selitev v kakšno drugo zgradbo (Spodnji grad, Joštov mlin, graščina Novo Celje itd.) ni bila mogoča. Kljub vsemu se je celjski arhiv v osemdesetih strokovno razvijal, vzpostavil pa je dober stik s svojimi ustvarjalci in z razstavami ter publikacijami nagovoril tudi preostalo javnost.

Katalog *Dekade: osemdeseta @Celje 1980–1989* je izšel v 300 izvodih v založbi ZAC. Urednika Jože Kranjec in idejni avtor projekta Borut Batagelj sta osnovno idejo *Dekad*, s katerimi se želi predstaviti gradivo kot primarni vir raziskovanja, ohranila in skozi posredovanje gradiva raznolikega izvora še bolj opozorila na potrebo po tesnejši navezavi arhiva z okoljem, v katerem deluje. Eden od ciljev tega projekta je tudi tesnejša povezava arhiva z lokalno skupnostjo in javnostjo, ki je pri razstavi in posledično katalogu lahko sodelovala tako, da je posodila ali podarila gradivo, ob tem pa je poskušal projekt tudi preseči javno službo in neposredno vplesti v posameznike in njihovo komunikacijo tudi zavest o pomenu ohranjanja gradiva in njegovi ponovni uporabi. Ob tem so

se na primer lahko ljudje prostovoljno z gradivom »mrežili« tudi na družbenih omrežjih s tem, da so uporabljali enotni »ključnik« #dekade80.

Vesna Sirk

Iskra Iveljić: *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi* Zagreb: Filozofski fakultet Press, 2014, 312 strani

Novi viri, nova spoznanja, nova monografija, preizkušen recept, bi lahko rekli ob prebiranju monografije prof. dr. Iskre Iveljić *Anatomija jedne velikaške porodice: Rauchovi*. Knjigo, izdano leta 2014 v založbi Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu, je napisala univerzitetna profesorica, ki se raziskovalno ukvarja s hrvaško zgodovino devetnajstega stoletja, natančneje s širokim spektrom vprašanj, ki določujejo proces modernizacije, pri čemer imam v mislih vlogo gospodarske elite. Geografsko se osredotoča na Hrvaško, vendar izhaja z gledišča povezanosti srednjeevropskega prostora, ki ga uokvirja z mejami habsburške monarhije. Kot agenti kulturnega transferja in oblikovanja lokalnih rešitev nastopajo meščani, nova vrhnja plast družbe v nastajanju in notranjem obnavljanju. Vpogled v notranje dogajanje nastajanja hrvaške ekonomske elite, meščanstva po premoženju, ponuja obsežna in odlično napisana knjiga *Očeti sinovi: Privredna elita Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća* (2007), pri tem pa posega tudi v slovenski prostor.

Podoben recept kot pri svoji prejšnji knjigi o gospodarski eliti – kombinacija poslovnega življenja, profesionalnega udejstvovanja, družbenega udejstvovanja, oblikovanja samopodobe, vloge žensk – je uporabila v študiji o plemiških družini Rauchovih, ki so zaznamovali hrvaško zgodovino, kljub temu pa so bili kot drugo plemstvo potisnjeni na rob zgodovinskega spomina. To in njen interes za proučevanje vloge elit v družbi, predvsem v 19. stoletju in prvi polovici 20. stoletja na Hrvaškem, je bila motivacija za pripravo te monografije. Prvi korak v študiji je bil narejen z objavo spominov Pavla Raucha 2009, napisanih 1928. Po spletu okoliščin, ki niso povsem razjasnjene, so se njegovi spomini ohranili v zbirki Ivana Ulčnika, zbiratelja gradiva, predvsem fotografij o Zagrebu. Spomini, napisani za javnost, so bili do objave shranjeni v Državnem arhivu v Zagrebu. Za objavo je zaslužna skupina s prof. Iveljićevo na čelu, ki je nadaljevala z raziskavo, s ciljem pridobiti vpogled v samorazumevanje Pavla Raucha za njegovo politično udejstvovanje, posredno pa tudi družine Rauch.

Avtorica v predgovoru opozarja, da je priprava takšne študije za družino, ki jo je treba spremljati skozi več stoletij, ob tem pa biti sposoben brati vire v različnih jezikih in pisavah ter obenem preverjati nasprotujoče si biografske podatke, zahtevna naloga, potrebna pa je tudi iznajdljivost. Del vrzeli, ki je nastala zaradi nedostopnosti gradiva, je morala nadomestiti z ustnimi viri.

Rauchovi so se preselili na ozemlje Ogrske (Sedmograško) sredi 16. stoletja, stoletje pozneje se omenjajo že na Hrvaškem, s spretno ženitveno politiko pa jim je sredi 18. stoletja uspel vzpon med velikaše. Politični zenit pa dosežejo z izborom dveh pripadnikov družine (Levina in Pavla Raucha) za hrvaškega bana. Priložnost sta dobila v prelomnem obdobju hrvaške zgodovine; prvi po podpisu nagodbe, drugi pa v obdobju od aneksijske krize do veleizdajalskega procesa. Zaradi svojih političnih udejstvanj sta sodobnikom predstavljala sinonim nasprotnikov narodnega gibanja in nasploh kot neuspešna politika, ki sta bila zaradi tega prisiljena zapustiti funkcijo. O njunih motivih in ravnanju je malo znanega, zato je avtorica z natančno analizo raznovrstnega gradiva želela predstaviti motive za njuno ravnanje ter širše, družino predstaviti kot tipično velikaško družino, ki je hrepenela po ugledu, vplivu v družbi, sploh po letu